

Beste mensen,

Si vis pacem, para bellum is een oud Latijns spreekwoord en betekent: als je vrede wilt, bereid je dan voor op oorlog. De laatste tijd heb ik dit spreekwoord vaker gehoord. Bijvoorbeeld door de generaals buiten dienst Mart de Kruif en Peter van Uhm in hun podcast 'Veldheren'. 'Als je vrede wilt, bereid je dan voor op oorlog.' Zorg dat de krijgsmacht op orde is, uitgerust met de modernste wapens, zodat een mogelijke agressor het niet in zijn hoofd haalt om aan te vallen. Effectieve afschrikking dus om de vrede te bewaren.

De tegenhanger van dit spreekwoord is *si vis pacem, para pacem*: als je vrede wilt, bereid je dan voor op vrede. Zoek in alles naar vrede met de landen om je heen. Knoop betrekkingen aan, ga handelsbelangen met elkaar aan, zorg voor uitwisseling op het terrein van kunst en cultuur, enzovoort. Wees in wat je onderneemt gericht op duurzame vrede, zo voorkom je oorlog.

Beide uitdrukkingen geven de bandbreedte aan waarbinnen er wordt gedacht over het thema oorlog en vrede.

Dát we het vanavond over oorlog en vrede hebben heeft alles te maken met 24 februari 2022, de dag dat Rusland Oekraïne binnenviel. En omdat Nederland volop betrokken is bij deze oorlog. We leveren wapens, munitie en trainen Oekraïense militairen. We doen dit, zo stelt de regering, omdat in Oekraïne ook voor onze vrijheid en wijze van leven wordt gevochten. Als de Russische agressor niet wordt gestopt, heeft dat gevolgen voor heel Europa en dus ook voor Nederland.

Bij de actualiteit van vandaag kan ook de oorlog in Israël, Gaza en Libanon worden genoemd. Een oorlog die de gemoederen binnen de kerken behoorlijk bezighoudt, het roept veel emotie op. Om over de polarisatie in de samenleving maar te zwijgen. En wat dacht u van de cyberoorlog? Die is die onzichtbaar, maar is er wel degelijk.

Israël, Gaza, Libanon, Oekraïne, Rusland, we maken ons zorgen en zijn misschien wel angstig. En soms weten we ook niet wat we ervan moeten denken. Daarom ben ik blij met deze avond. In de hoop dat de bijdragen en het gesprek ons helpen in gedachtevorming.

Mijn bijdrage is van binnenuit, vanuit de wereld van de geestelijke verzorging bij de krijgsmacht. Ik heb een aantal vragen gekregen die gaan over de positie en het werk van de krijgsmachtspredikant. Vragen als: hoe verhouden wij ons als krijgsmachtspredikanten tot de kerk die ons gezonden heeft? En ook: hoe verhouden wij ons als dominees tot een krijgsmacht die zich op dit moment voorbereidt op inzet in een grootschalig conflict?

Om te beginnen iets over de huidige dynamiek binnen de krijgsmacht. Er waait een andere wind vergeleken met een paar jaar geleden. Na vele jaren van bezuinigen kan er weer worden geïnvesteerd. Deze dynamiek kan goed omschreven worden met dat oude Latijnse spreekwoord '*si vis pacem, para bellum*': wie vrede wil, moet zich voorbereiden op oorlog. Met die voorbereiding is Defensie volop bezig.

Tot een paar jaar geleden werd de Nederlandse krijgsmacht vooral ingezet voor *peacekeeping operations*, vredesmissies. We gingen naar Afghanistan en Mali om bij te dragen aan vrede. Veel aandacht was er voor het winnen van de *hearts and minds* van de bevolking. Er werden scholen gebouwd en landbouwprojecten opgestart. Al moet gezegd worden dat er ook werd gevochten. De missie in Afghanistan is wel een vechtmis­sie genoemd. Maar toch, doel was *peacekeeping*.

Vandaag gaat alle aandacht naar gereed stelling voor hoofdtaak 1 van Defensie. En hoofdtaak 1 houdt in: klaar zijn voor het verdedigen van het eigen grondgebied en dat van de NAVO-bondgenoten. Daarvoor is dat extra geld nodig, personeel, materieel en meer oefengebied. De tijd dat tijdens een schietoefening de militairen zelf ‘pang, pang, pang’ moesten roepen, is voorbij. Er wordt volop geïnvesteerd om de krijgsmacht op niveau te brengen. Tussen nu en vijf jaar moet Defensie gereed zijn voor een grootschalig conflict.

Ook de geestelijk verzorgers bij Defensie moeten voorbereid zijn. Voormalig hoofd vlootpredikant ds. Sillevius Smitt zei tegen zijn collega’s: ‘Wij gaan waar de mannen gaan.’ Zo kort na de Tweede Wereldoorlog was de marine nog een mannenwereld.

‘Gaan waar de vrouwen en mannen gaan.’ In het voorjaar van 2022 werd een oefening van de luchtmobiele brigade naar Roemenië verplaatst, dicht bij de grens met Oekraïne, de dominee ging mee. Het marineschip Zr. Ms. Zeven Provinciën zou in dezelfde tijd meedoen aan een oefening van vier weken, het werd een missie van vier maanden, met de dominee aan boord.

Vandaag bereidt de luchtmacht zich voor op een uitzending naar Estland om met de F35 bij te dragen aan de beveiliging van het luchtruim. En laten we de vooruitgeschoven NAVO-post in Litouwen niet vergeten waar Nederland al jaren in participeert met tussen de 250 en 300 militairen. Missies waar ook dominees mee meegaan.

We gaan waar de militairen gaan, ook naar risicovolle gebieden. We zijn daarbij laagdrempelig aanwezig. We zoeken de militairen op, op de plekken waar ze hun werk doen. Of drinken een kop koffie met hen tijdens een pauze. De sportievelingen onder ons lopen mee met een mars of sluiten aan bij de ochtendsport. De dominee wil zo dicht mogelijk bij de militairen zijn, benaderbaar, zichtbaar. Daarbij bieden we een luisterend oor, zijn we een soort vluchtheuvel zoals een collega dat noemde. Wij bieden een vrijplaats aan de militair om zijn of haar verhaal te doen in een verder hiërarchische organisatie. Wat met ons wordt gedeeld komt niet in de militaire lijn terecht.

En in die gesprekken komt de volle breedte van het leven voorbij. Ook vragen over bijvoorbeeld de betekenis van de Nederlandse betrokkenheid bij de oorlog in Oekraïne.

We doen dit werk als dominees gezonden vanuit een kerk. Wat betekent dit voor ons? Wel, met het afgeven van deze zending zegt de kerk dat ze het belangrijk vindt dat er ambtsdragers uit haar midden aanwezig zijn in de wereld van Defensie. Het is een plaats, een domein waar de kerk vertegenwoordigd wil zijn.

Als dominees weten we ons zo gedragen door de kerk. Dat is een steun in de rug, zeker op momenten van eenzaamheid of als het moeilijk is. De zending door de kerk en het ambt dat we mogen bekleden, draagt ons. Maar vooral inhoudelijk betekent de zending door de kerk veel. In die zending komt datgene mee waar de kerk voor staat, wat ze gelooft, wat ze wil uitdragen. Zo doen we ons werk onder militairen in het licht van het koninkrijk van God, in de hoop en de verwachting op het rijk van vrede en gerechtigheid dat met Christus nabij is gekomen.

Dit geloof geeft richting en inhoud aan ons werk. Het bepaalt het perspectief van waaruit we naar onze medemens en de wereld kijken. Het helpt ons in het vinden van onze eigenheid in de wereld van de krijgsmacht. Het uit zich in hoe we met de militair omgaan. Van Jezus leren we dat geen mens wordt afgeschreven. Dat je, hoe je leven er ook uitziet met mooie en donkere kanten, van waarde bent en er altijd een nieuw begin mogelijk is. Dat dragen we uit in de krijgsmacht.

Zo kan het ook zijn dat we een kritisch geluid laten horen als de menselijke maat, in de hiërarchische organisatie die Defensie is, uit het zicht dreigt te verdwijnen. En ook denken we graag mee over de ethische vragen die opkomen bij de ontwikkeling van nieuwe wapensystemen. Vragen over hoe het zit met de menselijke verantwoordelijkheid als steeds meer wapens door algoritmes gestuurd zelfstandig op hun doel afgaan.

Zo kan het soms spannend zijn om geïnspireerd door de Bijbelse boodschap van vrede en recht in de militaire wereld te staan.

Dit brengt mij bij de vraag wat de functie is van het motto van de protestantse geestelijke verzorging. Een motto ontleend aan de profeet Zacharia: 'Niet door kracht of geweld, maar door mijn Geest, zegt de HEER.'

Deze tekst, zo voelt u wel aan, schuurt met het eigene van de krijgsmacht. Een bedrijf dat traint in het uitoefenen van geweld. Militairen leren schieten met de modernste wapens. Schepen worden uitgerust met kanonnen. De F35's zijn vliegende vechtmachines. In die wereld loopt de dominee rond met deze tekst. Een tekst die zegt dat we op een andere macht vertrouwen dan de macht van wapens als het gaat om vrede en gerechtigheid op aarde.

De dominee op uitzending maakt de ruimte gereed voor de viering en hangt over de tafel waarop de kaarsen worden geplaatst het antependium met daarop het motto van de protestantse geestelijke verzorging 'Niet door kracht of geweld maar door Mijn Geest'. Deze woorden staan in het Latijn in een cirkel, met in het midden de afbeelding van een duif, het symbool van vrede. De militairen zullen tijdens de viering naar dit symbool kijken en deze tekst lezen. Bij het ophangen van het antependium realiseert de dominee zich dit en bemerkt bij zichzelf dat dit wat spanning geeft. Hoe zal dit worden opgevat door de militairen? Hij wil hen beslist niet afwijzen met deze tekst, hij is loyaal aan de militair, hij wil hen graag bijstaan in hun vreugden en vragen. Maar het geeft een beetje spanning. De spanning tussen het loyaal zijn aan de militair die zo mogelijk geweld moet uitoefenen en trouw blijven aan zijn overtuiging dat geweld uiteindelijk niet de weg tot vrede is.

De vraag was wat het voor de krijgsmachtspredikant betekent om namens de kerk gezonden te zijn in de wereld van de krijgsmacht. Ook dit dus, dat we een boodschap hebben die wrijving kan geven met waar de krijgsmacht voor staat en zich op voorbereidt: het uitoefenen van geweld. De christelijke traditie geeft ons woorden, beelden, perspectieven die we inbrengen in de wereld van de krijgsmacht, en die kunnen schuren en botsten. Maar we brengen die in vanuit de overtuiging dat deze perspectieven en woorden heilzaam zijn voor de mensen die we ontmoeten.

Maar, zult u zich misschien afvragen, is dat motto 'Niet door kracht of geweld, maar door Mijn Geest' dan niet aanleiding om juist geen krijgsmachtspredikant te willen zijn, of om zelfs tegen de krijgsmacht te zijn? En degenen die de Bijbel kennen zullen ook andere teksten kunnen aanhalen die een kritische houding tegenover het leger onderbouwen. Sterker nog, in het begin van het ontstaan van de kerk waren de christenen pacifisten, principieel afwijzend als het gaat om het uitoefenen van geweld. Navolging van Christus was in hun ogen principieel onverenigbaar met geweldsuitoefening. Zei Jezus niet dat als je op de ene wang geslagen wordt, je ook de andere wang moet toekeren? Of dat je moet bidden voor wie je vervolgen?

Toch ontmoet ik geen collega's voor wie de veranderde dynamiek binnen Defensie, de voorbereiding op oorlog, reden is om te vertrekken. Waarom niet? Welke argumenten hebben wij om toch onze plek in het leger, de marine, de luchtmacht of de marechaussee in te nemen?

De overwegingen die ons helpen onze plek in te nemen hebben oude papieren. Ze gaan terug op Ambrosius en Augustinus, bisschoppen uit de 4^e eeuw. Ambrosius, maar vooral Augustinus, ontwikkelde een gedachtegang die het rechtvaardigde dat ook een christen militair zou kunnen worden. Pieter Vos zal daar zo dadelijk meer over vertellen, over de traditie van de rechtvaardige oorlog.

Deze gedachtegang/traditie is ook voor ons als krijgsmachtspredikanten van belang. Volgens dr. Theo Boer, professor aan de Protestantse Theologische Universiteit, hebben krijgsmachtspredikanten de theorie van de rechtvaardige oorlog zelfs bitterhard nodig. Want, zo zegt hij, de geestelijk verzorger bij de krijgsmacht verkeert in moreel opzicht in een preciaire positie. Hij verkeert in een bedenkelijke situatie. Want kun je als

krijgsmachtspredikant met dat evangelie van vrede in de hand, in oorlogstijd militairen wel bijstaan? Het doden of verwonden van een medemens, ook als het gelegitimeerd is door de overheid, is hoe dan ook problematisch, zeker ook Bijbels gezien. Moet je als dominee dan niet tegen de militair zeggen: het is niet goed wat je doet? Of kun je hem of haar moreel toch bijstaan in het uitvoeren van een opdracht waarmee vuile handen worden gemaakt? Om een weg te vinden in deze vragen helpt de theorie van de rechtvaardige oorlog.

Augustinus stelt dat er sprake kan zijn van een kwaad dat zo groot is dat ertegen gestreden moet worden. Kwaad dat mensenlevens vermorzelt, ontwricht. We leven in een gebroken, zondige wereld, met machthebbers die tot de meest gruwelijke daden in staat zijn, daarom moet soms gevochten worden voor vrede.

De Duitse theoloog Reinhold Niebuhr was tot het aantreden van Hitler pacifist, maar daarna niet meer. Hij zei: wie geweld helemaal nooit wil toepassen, onderschat de slechtheid waartoe mensen in staat zijn. Dat is in lijn met wat Augustinus in de 4^e eeuw in zijn grote boek *De Civitate Dei* schreef. De ongerechtigheid van de tegenpartij dwingt de wijze rechtvaardige oorlogen te voeren. Maar het blijft een uiterste noodmaatregel, om kwaad in toom te houden, om erger te voorkomen.

Augustinus kan zelfs zeggen dat een rechtvaardige oorlog een vorm van naastenliefde is. Je weerhoudt de tegenstander, de agressor, van het doen van kwaad. Je voorkomt dat de vijand misdaden begaat. Je beschermt hem.

Nog een laatste keer terug naar het motto van de protestantse geestelijke verzorging: 'Niet door kracht of geweld, maar door Mijn Geest'. Als we geen principieel nee tegen wapens zeggen, wat betekent dit motto dan wel?

Ik lees deze tekst als een belofte, een belofte voor de toekomst, als iets dat nog uitstaat, wat op ons wacht. Vergelijkbaar met de prachtige teksten van de profeet Jesaja waarin we lezen dat er een dag komt dat zwaarden worden omgesmeed tot ploegijzers en speren tot snoeimessen, en dat geen volk het zwaard meer zal trekken tegen een ander volk. Een belofte, een wenkend perspectief dat ons vandaag motiveert tot handelen in het licht van die belofte.

Met die belofte leeft de kerk dwars tegen de weerbarstigheid van de werkelijkheid in. Maar tot die dag waar Jesaja zo prachtig over schrijft moet er, zo geloof ik, soms gevochten worden voor vrede.

Ondertussen trekt de krijgsmachtspredikant op met de militairen met wie hij/zij zich verbonden weet. Hij doet dat kritisch-loyaal. Kritisch vanwege het problematische van geweldsuitoefening, loyaal aan de militair die zich wil inzetten voor vrede en veiligheid. Loyaal aan hem, aan haar die soms vuile handen moet maken om een groter kwaad te voorkomen. Loyaal aan de man of vrouw die lichamelijk of moreel gewond kan raken door de opdrachten die vervuld moeten worden. We willen hem/haar bijstaan in de vragen, vreugden en noden die het militair zijn met zich meebrengt. En we zijn kritisch als de Defensieorganisatie de menselijke maat uit het oog verliest.

Op het boekje dat de dienst protestantse geestelijke verzorging jaarlijks uitbrengt met verhalen van krijgsmachtspredikanten, staat 'mensen helpen mens te blijven'. Zo willen we als

dominees de militairen nabij zijn. Hen helpen in het bijzondere werk dat zij doen waarbij ze soms zelf in het geding zijn, hun eigen welbevinden. We willen ze helpen mens te blijven in soms ingewikkelde en verwarrende situaties. En de kracht van de dominee bij Defensie daarbij is: trouw. Langdurig optrekken met de militair en het met hem of haar uithouden in de vragen waar soms geen antwoord op is. Nabij zijn bij de man of vrouw die worstelt met gevoelens van schuld en schaamte, gevoelens die zich genesteld hebben in zijn of haar ziel door de ervaringen die tijdens een uitzending of inzet zijn opgedaan.

Altijd weer opnieuw kan een beroep op de dominee worden gedaan voor een luisterend oor om de verhalen van geluk en verdriet, van angst en woede, van dank en trots aan te horen. En we luisteren met oren die gehoord hebben van Gods grote trouw en betrokkenheid op mens en wereld door Jezus, zijn Zoon.

Wat mag de krijgsmachtpredikant van de kerk verwachten? Wat mag de militair van de kerk verwachten? In ieder geval betrokkenheid, aandacht, gebed. Liever geen uitgesproken standpunt, daarvoor zitten aan het vraagstuk van oorlog en vrede te veel kanten. Maar wel graag gesprek, debat, bezinning.

Ik besef dat dit spannend is, want er zal verschil van mening blijven bestaan. Als je overtuigd principieel pacifistisch bent, is het waarschijnlijk een brug te ver om toch in bepaalde situaties in te kunnen stemmen met het uitoefenen van geweld. Al zijn er in de geschiedenis wel voorbeelden van mensen, zoals de al genoemde Reinold Niebuhr of Dietrich Bonhoeffer, die uiteindelijk hun pacifistische standpunt loslieten vanwege het grote kwaad dat het naziregime aanrichtte. Andersom kan het zien van de verschrikkingen van de oorlog iemand er juist toe brengen ondanks alles pacifist te worden. Zoals dat het geval was bij Gerrit Jan Heering die het bekende boek *De zondeval van het christendom* schreef. Een overtuiging die vandaag door Kerk en Vrede wordt uitgedragen.

De eerdergenoemde dr. Theo Boer schrijft in zijn artikel: 'De vraag is niet of Jezus geweld afzwoer, maar of we zijn pacifisme politiek moeten duiden.' Betekent zijn afwijzing van geweld ook een afwijzing van georganiseerd staatsgeweld? Dus dat een overheid geen leger zou mogen hebben? Volgens dr. Boer kunnen we deze conclusie niet trekken. We lezen nergens dat Jezus soldaten sommeerde hun wapens neer te leggen.

Misschien moeten we wel zeggen dat de christelijke boodschap zich niet leent voor uitgesproken politieke stellingnames in het debat over oorlog en vrede. En moeten we ruimte laten voor verschil van inzicht.

Om nog een andere reden liever geen uitgesproken standpunt bij het vraagstuk van oorlog en vrede. Ik denk aan de militair die op zondag in de kerk zit en zich voorbereidt op een uitzending of wordt opgeleid tot boordschutter. Mag hij of zij zich welkom en aanvaard weten in de geloofsgemeenschap waar hij of zij lid van is? Kan er ruimte zijn voor verschil van inzicht over het thema oorlog en vrede en elkaar toch vasthouden? Is de kerkelijke gemeente niet bij uitstek de plek waar we dat leren en oefenen? Waar we in alle verscheidenheid en veelkleurigheid met elkaar het verlangen delen naar de vrede van Christus?

Maar bezinning: graag. En ik hoop dat mijn verhaal vanavond daar een bijdrage aan mag leveren. Dank voor uw aandacht.